

Kamu İç Denetçileri Derneği Meşrutiyet Caddesi Konur Sokak No: 36/6 Kızılay - ANKARA

www.kidder.org.tr/denetisim/ • denetisim@kidder.org.tr

ISSN 1308-8335

Yıl: 15, Sayı: 2024 Ek Sayı, 33-46, 2024

Konferans Bildirisi

SUİSTİMAL FARKINDALIK DÜZEYİ: İÇ DENETÇİLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹ *(LEVEL OF FRAUD AWARENESS: A STUDY ON INTERNAL AUDITORS)*

Nazan KUNDAK USTA², Esra SATICI³

ÖZ

21. yüzyılın başında çok uluslu şirketlerde yaşanan ünlü dolandırıcılık olayları sonrasında suistimale ilişkin bakış açısı oldukça değişerek; suistimali tespit etmeye ve önlemeye yönelik faaliyetler örtük bir bileşen olmaktan çıkmış ve bu durum yatırımcıların suistimal riskine karşı daha duyarlı hale gelmesine, iş ilişkilerine ve tedbir olanaklı mekanizmalara gösterilen ilgiyi arttırmaya sebebiyet vermiştir. Ulusal ve uluslararası standartlar özelinde iç denetimin suistimale ilişkin görev ve sorumlulukları netleştirilmiş ve suistimale mücadeleyle yönelik geliştirilen kavram ve metodolojiler de önem kazanmıştır. Yapılan çalışmalar kapsamında çoğunlukla muhasebeciler, mali müşavirler ve bağımsız denetçiler merkeze alınmakta iken; suistimale ilişkin üst yönetime katkı sunmanın yanı sıra suistimalin tespit ve önlenmesinde güçlü bir savunma hattı niteliği taşıyan iç denetim de ön plana çıkmaya başlamıştır.

Bu çalışmada, iç denetçilerin suistimal farkındalığını ölçmeye yönelik literatüre dayalı bir anket geliştirilmiştir. Anket uygulaması çerçevesinde, demografik profil, suistimal tespit ve önleme teknikleri kullanım durumu ve teknoloji temelli tekniklerin kullanım durumunun suistimal farkındalığı üzerindeki etkileri çeşitli istatistiksel analizlerle test edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suistimal, Suistimal Farkındalığı, İç Denetim.

Jel Kodları: M42.

ABSTRACT

In the wake of the corporate fraud scandals at the turn of the 21st century, the perception of fraud has undergone a significant shift. Detection and prevention of fraud are no longer implicit components, and investors are now more attuned to the risk of fraud. As a result, there is increased interest in business relationships and safeguard mechanisms. National and international standards have clarified the duties and responsibilities of internal audit in relation to fraud. The concepts and methodologies developed to combat fraud have gained importance. While accountants, financial advisors, and independent auditors are mostly focused on in the studies, internal audit has come to the forefront as a strong line of defense in detecting and preventing fraud, as well as contributing to senior management regarding fraud.

With this study, a literature-based questionnaire was developed to measure the fraud awareness of internal auditors. Within the framework of the survey application, the effects of demographic profile, the use of fraud detection and prevention techniques and the use of technology-based techniques on fraud awareness were tested with various statistical analyzes.

Keywords: Fraud, Fraud Awareness, Internal Audit.

JEL Classification: M42.

¹ Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir ve 21-22 Aralık 2023 tarihlerinde Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından düzenlenen X. Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Yüksek Lisans, Denetim ve Risk Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, nazenkundak@gmail.com, Orcid: 0000-0001-8979-7236.

³ Dr. Öğr. Üyesi, Denetim ve Risk Yönetimi Ana Bilim Dalı, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara, esra.satıcı@asbu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6784-182X.

1. GİRİŞ

Suistimal günlük hayatta sıklıkla duyduğumuz bir kavramdır. Doğrudan “suistimal” kelimesi ile karşılaşılmasa da “dolandırıcılık, rüşvet, hile, yolsuzluk” da suistimal ile benzer olan kavramlar arasındadır. İş hayatında da suistimal kavramı oldukça büyük bir risk olarak görülmektedir. Özellikle 2000’li yılların başında yaşanan Enron skandalı bir kırılma noktası olmuştur. Bu skandalda bağımsız denetimi Arthur Andersen tarafından yapılan Enron şirketinin finansal tablolarında oynamalar yapıldığı, zararın kar olarak gösterildiği tespit edilmiş; bu sebeple 2000’li yıllardan sonra iş hayatında meslek etiği kavramının daha da ön plana çıkmasıyla suistimal kavramı da sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır.

Küresel bir sorun olan suistimal, herhangi bir kuruma özgü olmamakla birlikte, tüm sektörlerde karşılaşılabilecek ve yalnızca maddi boyutlarıyla değil, yaratacağı manevi sonuçlarla da ciddi hasarlara sebebiyet verebilecek bir kavramdır. Bu nedenle muhasebe ve finans disiplinlerinin yanı sıra psikoloji, sosyoloji, hukuk vb. olmak üzere birçok sosyal bilim tarafından ele alınmaktadır. Kurumların faaliyetlerini geliştirme ve onlara değer katma amacıyla bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyeti olarak tanımlanan iç denetim disiplini de suistimal kavramıyla yakın ilişki içerisindedir. Bu yakın ilişki doğrultusunda, suistimalin kritik ve mücadele edilmesi gereken bir sorun olarak değerlendirilmesi ve bu bağlamda iç denetçilerin suistimal farkındalıklarının geliştirilmesi önem arz etmektedir.

Suistimal çalışmaları incelendiğinde, suistimal riskinin önemi, iç denetçilerin bu konudaki sorumluluk algısı, suistimal tespit ve önleme tekniklerinin bilinirlik düzeyi konularının üzerinde durulduğu görülmektedir. DeZoort ve Harrison (2008) tarafından kaleme alınan çalışma denetçilerin suistimal tespitine ilişkin sorumluluk algılarını inceleyen uluslararası bir çalışmanın özeti niteliğindedir. Othman ve diğerleri (2015) Malezya’da kamu sektöründe suistimale ilişkin farkındalık ve iç denetçilerin ve muhasebecilerin bu konuya bakış açılarını araştırmıştır. Flowerastia ve diğerleri (2021), yeni kurulan şirketlerde suistimal farkındalığı, iç kontrol ve kurumsal yönetimin suistimal önleme ve tespit etme üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlayarak bir çalışma yürütmüştür. Özel sektörde suistimal farkındalığı ayrıca araştırılmıştır. Sinegar ve Tenoyo (2015), KPMG (2006) tarafından oluşturulan suistimale ilişkin öncüller, sonuçlar ve alınacak önlemler içerikli anketi güncelleyerek Endonezya’da özel sektörde kamu muhasebecileri ve denetim komitesi üyelerine uyarlamıştır. Lonto ve diğerleri (2023) ise, iç denetimin etkinliğini ölçmek amacıyla iç denetçilerin suistimali önleme algısından yola çıkmıştır.

Ülkemizde de suistimale yönelik birçok çalışma yürütülmüştür. Doğan ve Çıtak (2017) çalışmalarında hileli finansal raporlamanın tespitinde ve önlenmesine ilişkin iç denetçilerin sorumluluğunu İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda faaliyet gösteren İstanbul ve Ankara merkezli işletme çalışanları ile yaptıkları anket kapsamında ele almıştır. Kayıkçıoğlu ve Teker (2019) iç denetim sistemiyle hilelerin önlenmesi arasındaki ilişkiyi irdelemiş ve iç denetim sisteminin etkilerini araştırmıştır. Demir ve diğerleri (2019) hileli finansal işlemleri merkez olarak tespit edilme sıklıkları ve iç denetçilerin bu işlemleri önlemedeki rolü üzerine bir araştırma yürütmüştür. Bircan ve Türel (2023), suistimal farkındalığını suistimale mücadelede kritik bir unsur olarak ele almış olup, çalışma kapsamında prim üretim büyüklüklerine göre seçilen on farklı sigorta işletmesinin beş yıla ait toplam 50 faaliyet raporundan yararlanarak içerik analizi yapmış ve suistimal farkındalığını genel olarak değerlendirmiştir.

Çalışmaların genelinde kamu, özel sektör ayırımına, iç denetim fonksiyonunun suistimal tespit ve önlenmesine ilişkin rol ve sorumluluklarına odaklanılmaktadır. Literatürdeki bazı çalışmaların evrenine iç denetçilerin yanı sıra bağımsız denetçiler, muhasebeciler, mali kontrolörler gibi başka meslek mensupları da dahil edilmektedir.

Bu çalışmada suistimal kavramı iç denetim fonksiyonu bağlamında ele alınmıştır. Suistimal kavramı ve suistimal algısını ölçmeye yönelik çalışmalar incelenerek bir anket tasarlanmıştır. Bu ankette farkındalık düzeylerinin ölçümü yanında, suistimal mekanizmalarının iç denetçiler tarafından bilinirliği de ayrıca sorgulanmıştır. Tasarlanan anket, iç denetim birimlerinde görev yapan iç denetçilere uygulanmış ve sonuçları demografik farklılıkları dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

2. SUİSTİMALİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Suistimal ve Suistimal Modelleri

Sözlük anlamına bakıldığında Türk Dil Kurumu “suistimal” kelimesini; “görev, yetki vb.ni kötüye kullanma” olarak ifade etmekte iken günlük hayatta sıklıkla kullanılan “suistimal etmek” öbeğini “kötüye kullanmak” olarak açıklamaktadır (Türk Dil Kurumu, t.y.). Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsü (The Institute of Internal Auditors-IIA) ise suistimali “hile, sahtekârlık, emniyeti kötüye kullanma ile nitelendirilebilecek hukuk dışı fiiller” olarak tanımlamakta ve herhangi bir kurum tipine özgü olmadığını belirterek suistimal eylemini yapmaya ilişkin olasılık ve olanakların her yerde mevcut olabileceğini de eklemektedir (IIA, 2019, s.1). Bu bağlamda, suistimalin tespit edilmesi ve önlenmesine yönelik stratejiler geliştirmek amacıyla suistimal modelleri oluşturulmuştur.

Literatürde suistimal modelleri kapsamında suistimal üçgeni ve suistimal elması modelleri ön plana çıkmaktadır. Cressey’in çalışmalarını esas alan ve ACFE (Association of Certified Fraud Examiners- Uluslararası Suistimal İnceleme Uzmanları Derneği) tarafından düzenlenen suistimal üçgeni modelinde; baskı, fırsat ve rasyonelleştirme unsurları ele

alınmaktadır. Bu bağlamda, suistimalin ortaya çıkmasına yönelik genellikle bu üç faktörün de mevcut olması gerektiği vurgulanmakla birlikte (Hillison, Pacini ve Sinason, 1999, s.353); potansiyelin oluşabilmesine ilişkin bahsi geçen üç unsurdan tekisinin varlığının da yeterli olduğu görülmüştür (Demir, Kısakürek, Arslan, 2019, s.113).

Suistimal modeli faktörlerinden baskı faktörü, aciliyet ve ihtiyacın birleşimidir. Söz konusu faktör, algılanan acil ihtiyaç ile ortaya çıkmakla beraber, bu ihtiyaca yönelik suistimali gerçekleştiren çalışanın istenilen kaynaklara ulaşmak için ciddi riskler almasına sebebiyet vermektedir (Hillison ve diğerleri, 1999, ss.353-354). Suistimalin gerçekleşmesine yönelik ikinci unsur olan fırsat etkisiz kontrol ve yönetim sistemi ile meydana gelmekte, yakalanma riski düşük ise suistimal olasılığı da benzer oranda artmaktadır (Abdullahi & Mansor, 2015, s.40). Üçüncü unsur olan rasyonelleştirme; bir başka deyişle haklı göstermedir. Böylelikle, suistimal gerçekleştiren kişi durumu kendisi adına anlaşılabilir hale getirmekte ve güvenilir bir kişi olduğuna dair kendini ikna etmektedir. Bu unsur ile ilk iki faktör olan baskı ve fırsat arasında köprü oluşmaktadır (Kazan, 2021, s.250). Lister (2007), suistimal üçgeninin bileşenlerini yangın metaforuyla ele almıştır. Bu bağlamda, baskı unsurunu yangının ısı kaynağı olarak ifade ederek yangın için tek başına yeterli olmayacağını vurgulamıştır. Fırsatı benzin olarak nitelendirmiş, birey baskı altında bulursa dahi fırsat olmadığı takdirde suistimalin meydana geleceğini dile getirmiştir. Son unsur olan rasyonelleştirme ise yangının sürmesini sağlamak için gerekli oksijen olarak tanımlanmıştır (Mengi Tarhan, 2012, s. 117).

Bir diğer model olan suistimal elmasında, suistimal üçgenini oluşturan baskı, fırsat ve rasyonelleştirme unsurlarına yetkinlik eklenerek, kapasitenin mevcut olmaması halinde suistimalin gerçekleşmesinin muhtemel olmadığı, suistimali gerçekleştirecek kişinin bu eyleme yönelik beceri ve yetenek sahibi olması gerektiği belirtilmiştir (Wolfe & Hermanson, 2004, s.474). Suistimal model unsurları çerçevesinde, fırsat kapıyı açmakta, baskı ve rasyonelleştirme ise kapıya yönlendirmekte; fakat kişinin açık kapıdan geçebilme yeteneğine sahip olmadığı durumda suistimal gerçekleşmemektedir (Wolfe & Hermanson, 2004, s.38).

Suistimal yöntemleri genel olarak; varlıkların kötüye kullanılması, yolsuzluk ve hileli finansal raporlama olmak üzere üç ana kategoride toplanmaktadır. Suistimal vakaları tek bir yöntemle sınırlandırılmamakta, birden fazla yöntemi de içerebilmektedir. 133 ülke ve 23 sektörde 2.000'den fazla suistimal vakasını inceleyen ACFE raporuna göre, vakaların %40'ı birden fazla kategoride yer almakta, %32'si varlıkların kötüye kullanılması ve yolsuzluk, %2'si varlıkların kötüye kullanılması ve hileli finansal raporlama, %1 hem yolsuzluk hem de hileli finansal raporlamayı içermekte ve %5'lik bir oran ise tüm kategorilerle ilişkilendirilmektedir (ACFE, 2022). Bu yöntemler içerisinde yer alan varlıkların kötüye kullanımı, kurumların varlıklarının amaç dışı usulsüz kullanımı veya çalıntı yoluyla elde edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Doğan & Kayakıran, 2017, s.170). Bireylerin yetkisine veya görevine aykırı olarak veya başka kişilerin hakkını çiğneyerek menfaat sağlama amacıyla yetkisini kötüye kullanması ise yolsuzluk olarak açıklanmaktadır (Altıntaş & Yakar, 2012, s. 156). Hileli finansal raporlama suistimali, şirketlerin önemli yanlışlık içeren mali tablolar hazırlayıp yayarak, özellikle yatırımcıları ve alacaklıları aldatmaya veya yanıltmaya yönelik kasıtlı bir girişimdir (Rezaee, 2005, s.279). Hileli finansal raporlamaya ilişkin en çarpıcı örnek Enron vakasıdır. 2001 yılında ABD'de, Enron enerji şirketinin 1997-2000 dönemine ait mali tablo bilgilerinin doğruluğu yansıtmadığı tespit edilerek, düzeltilmiş finansal tablolarda şirketin aslında o yıllarda zarar ettiği, ancak kar gösterildiği belirlenmiştir (Özçelik, Şenol, Aktürk, 2014, s.56).

2.2. Suistimal Risklerini Tespit ve Önleme Teknikleri

Tespit, suistimal vakalarında önemli bir adımdır. Bunun sebebi ise tespit edilme hızı ve tespit edilme şeklinin suistimal büyüklüğüne ilişkin önemli bir etkiye sahip olmasıdır. Bir başka bakış açısıyla tespit; suistimalin önlenmesi için de önemli bir bileşendir. Çünkü suistimal incelemecileri kendi kurumlarında tespit yöntemlerine ilişkin adımlar atabilmekte; bu durum suistimale dair algıyı geliştirerek potansiyel suistimallerin önüne geçilmesine fırsat tanyabilmektedir (ACFE, 2022, s.21). Nereye bakılacağını bilmek ise suistimal tespitinde ilk adımdır. Eylemi gerçekleştirenlerin motivasyonlarını anlamak, risk değerlemesiyle hangi alanlarda suistimalin var olma ihtimalinin yüksek olduğunu bilmek, incelenebilecek alanların belirlenmesine yardımcı olmaktadır (Kenyon & Tilton, 2015, ss.233-234). Suistimal vakalarının sonuçlarının birçok kuruluş için büyük maliyetler haline gelmesi sebebiyle her türlü suistimale ilişkili doğrudan ve dolaylı maliyetleri azaltmak için suistimal tespit tekniklerinin yanı sıra çok sayıda suistimal önleme tekniği kullanılmaktadır (Bierstaker, Brody, Pacini, 2006, s.523). Bu bağlamda, özellikle suistimal vakalarının önlenmesine, azaltılmasına ve zarar düzeyinin azaltılmasına yönelik olarak proaktif bir yaklaşım benimsenmelidir (Kavut & Adiloğlu, 2017, s.168).

Rehberlik niteliği taşıyan kırmızı bayraklar, suistimale işaret eden sinyallerin takip edilmesini sağlayarak ve standarda aykırı hususları göstererek suistimal riski içeren alanların tespitine imkân tanımaktadır (Kıvraklar & Ersoy, 2023, s.306). Alışılmadık veya normal aktiviteden farklılık gösteren bir dizi durum, suistimale ilişkin kırmızı bayrak olarak adlandırılmakta olup, kırmızı bayraklar suçluluğa veya masumiyete ilişkin bir gösterge olmamakla birlikte uyarı mahiyeti taşımaktadır. Bir başka deyimle, kırmızı bayraklar bir sıradışılık olduğunu ve daha fazla araştırma gerektiğini vurgulamaktadır (Dinapoli, 2010, s.3). Suistimal riski değerlendirmesi, yönetim için işletmenin suistimale karşı duyarlılığını değerlendirerek sürecin temelini oluştururken, denetim açısından ise prosedürlerin yapısını ve zamanlamasını belirlemektedir. Bu süreç, finansal tablolardaki suistimallere odaklanan geleneksel yaklaşımlardan daha

geniş bir perspektif sunarak, şirket faaliyetlerini olumsuz etkileyebilecek tüm faktörlerin analizini içermektedir (Kaban, Gül, Eryılmaz, 2018, ss.60-61). Suistimalin tespit edilmesinde önemli bir husus da mevcut sistemde önemli yanlışlıklara yol açabilecek güvenlik açıklarının ortaya çıkarılmasına yardımcı olacak şekilde tasarlanmış bir denetim planı oluşturmaktır (Dorminey ve diğerleri, 2012, s.573).

İç kontrol de suistimal tespit ve önleme süreçlerinde kritik bir mekanizma olarak nitelendirilmektedir. Keza yetersiz iç kontrol, zayıf görev ayırımı, düzensiz denetim vb. durumlar bireylerin suistimaline yönelik uygun koşulları oluşturmaktadır (Abdullahi & Mansor, 2015, s.40). Benzer şekilde, alo suistimal hatları, ihbarcı olmanın getirdiği endişe olmadan çalışanların gizli bilgileri rapor etmelerine olanak tanıyarak suistimal vakalarını tespit etmeye yönelik kurumlar için maliyet etkin bir çözüm sunmakta iken (Bierstaker ve diğerleri, 2006, ss.523-524); yasa dışı veya etik dışı davranış ve eylemlerin, bilgiye sahip olan çalışanlar veya paydaşlar tarafından, sorunları çözme yetkisine sahip iç veya dış otoritelere bildirilmesi süreci olarak ifade edilen bilgi uçurma (whistleblowing) (Mercan, Altınay, Aksanyar, 2012, s. 171) da suistimale ilişkin önem arz eden teknikler arasında yer almaktadır.

Bilgi sistemleri ve teknolojinin etkin kullanımı da etkili bir suistimalle mücadele programının parçası olmakla birlikte, kimin hangi verilere erişebileceğini belirleyen zayıf yönetim kontrolleri, uygun olmayan erişimlere ve suistimale zemin hazırlayabilmekte ve suistimale yönelik negatif yönlü motive edici faktörlerin devreye girmesine fırsat tanıyabilmektedir (Kenyon & Tilton, 2015, s.238). Bu çerçevede, bilgisayar ağına veya ilgili verilere yalnızca meşru kullanıcıların erişebildiğinden emin olmaya yönelik oluşturulan parola korumaları, en eski savunma hattı olmasının yanı sıra en etkili ve verimli yöntem olma özelliğini de taşımaktadır (Bierstaker ve diğerleri, 2006, s.525). Yetkisiz erişime yönelik oluşturulan kontrol yöntemlerinden biri de yazılım ve donanım düzeyinde kullanılabilen güvenlik duvarlarıdır (Gerard ve diğerleri, 2004, s.41) Belirli bir karakteristiğe veya niteliğe sahip olan bir popülasyonun yüzdesini tahmin etmenin istatistiksel bir yolu olarak tanımlanan keşif örnekleme (Bierstaker ve diğerleri, 2006, s.526), elektronik ortamda bir kurumun denetimiyle ilgili denetçilerin yazılı güvence sağladığı sürekli denetim metodolojisi olan sürekli denetim (Hazar, 2021, s.266) ve işletim sistemini virüslerden, casus yazılımlardan, bilgisayar korsanlarının saldırılarından ve değerli kişisel verileri çalmak veya yetkisiz erişimlerden korumak için özel olarak tasarlanan virüs koruma programları (Rohith & Kaur, 2021, s.433) da teknoloji temelli teknikler arasında bulunmaktadır.

Suistimal önleme stratejileri arasında değerlendirilen suistimal farkındalığı, suistimal vakalarının önlenmesinin önemi hususunda farkındalık yaratma çabası olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram; suistimalin etkileri, tehlikeleri ve türleri hakkında farkındalığı içermekte, suistimal risklerinin önlenmesi ve tespit edilmesine ilişkin kişilerin görevlerini bilmesini sağlamaktadır (Ramadhan, 2022, s.216). Suistimal farkındalığı artırmak için farkındalık eğitimlerinin yanı sıra etik kurallar, kurum politikaları/prosedürleri ve ihbar hatları gibi çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Son yıllarda, dijitalleşmenin artmasıyla internet de bu amaca yönelik etkin bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. İnternetin artan kullanımı, suistimal olaylarının raporlanması konusunda farkındalığı arttırmakta ve potansiyel suistimalin azalmasına katkı sağlamaktadır. Bu da suistimal olaylarının daha kolay tespit edilmesine ve kurumlardaki suistimal vakalarının daha doğru tahmin edilmesine yardımcı olmaktadır (Bircan ve Türel, 2023, ss.119-122).

2.3. İç Denetim ve Suistimal

İç denetim; kurumların risk yönetimi, kontrol ve yönetim süreçlerini sistemli ve disiplinli bir şekilde değerlendirip geliştirerek, hem özel sektörde hem de kamu sektöründe kurumun hedeflerine ulaşmasına destek olan vazgeçilmez bir disiplindir (Aslan, 2010, s.67). Kurumsal iç denetim sistemlerinin kurulmasının temel sebeplerinden biri de suistimali engellemektir. İç denetçiler, suistimali önlemeye yönelik tedbirlerin uygulanması konusunda tavsiyelerde bulunabilmekte ve denetim süreçlerinin tasarımına katkı sağlayabilmektedir.

Suistimal vakalarının yaşanmaması, kurumlarda güven, sosyal sorumluluk, sadakat, imaj ve iş ahlakı gibi konseptlerin anlaşılması ile sürdürülebilirlik. Bu nedenle, iç denetim bu konseptlerin kurumlarda var olmasını ve kontrol altında tutulabilmesini sağlayacak standartları oluşturmada öncü rol oynaması gereken önemli bir aktördür (Mercan ve diğerleri, 2012, s.175). UMUÇ (Uluslararası Mesleki Uygulama Çerçevesi) Uygulama Rehberinde yer alan Standart 1210 - Yeterlilik ve uygulama rehberi iç denetçiler için nitelikleri ve bu nitelikleri nasıl edineceklerini ve sürdüreceklerini açıklamaktadır. Standart 1210.A2 ise suistimal özelinde iç denetimin yeterliliğini nitelendirmektedir (IIA, 2019, s.3). IIA tarafından hazırlanan pozisyon raporunda da belirtildiği üzere *“İç denetim, kurum içerisinde suistimal riskinin nerede mevcut olduğunu değerlendirmeli ve o alandaki kontrolleri denetleyerek suistimalin gerçekleşme potansiyelini ve kurumun suistimal riskini nasıl yönettiğini (Standart 2120.A2) risk değerlendirmesi ve denetim planlaması aracılığıyla değerlendirerek gereken uygun cevabı vermelidir. Kurum içerisinde suistimal eylemlerinin yapılmasını önlemek doğrudan doğruya iç denetimin sorumluluğunda değildir. Bu sorumluluk, birinci savunma hattı olarak kurum yönetimine aittir.”* (IIA, 2019, ss.1-2).

Tüm suistimal vakalarında ortak payda “fail” olmakla birlikte; niteliği hakkında ne kadar çok şey öğrenilirse iç denetçinin suistimali önlemeye yönelik rolünün yerine getirilmesi de o derecede mümkün olmaktadır. Suistimale ilişkin iç denetçiler kontrol ortamını değerlendirmeli, sinyalleri doğru tanımlamalı, sebebiyet verebilecek zayıflıkları tespit etmeli, vakalara

ilişkin olarak yönetimle iletişime geçmeli ve faillerin kovuşturulmasına yardımcı olmalıdır (Hillison vd., 1999, s.353). İç denetim, sadece suistimal eylemlerini tespit etme konusunda değil, aynı zamanda bu eylemlerin ortaya çıkmasını önleme konusunda da caydırıcı bir rol oynamaktadır (Eres, 2013, s.63). Tüm bu konular çerçevesinde iç denetçilerin suistimal konusunda yüksek bilinç düzeyi ile suistimal konusunda asıl sorumluluğu olan yönetime önemli katkıları olacağı açıktır. Ayrıca standartlar ile açıkça belirtilmemiş olsa da, suistimali önleme yetki ve sorumluluğu olmamasına karşın, suistimal risklerine işaret eden faktörleri iyi okuyabilmesi, bu işaretlere yönelebilmek için de farkındalığının yüksek olması beklenmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE ANALİZİ

3.1. Veri

Bu çalışma kapsamında anket yöntemi ile veri toplanmış ve analizler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, suistimal sürecinde önemli yeri olan iç denetçilerin farkındalık düzeylerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra ilgili hipotezler test edilmiştir. Katılımcıların görüşleri ile çalışma argümanlarını desteklemek ve zenginleştirmek mümkün hale gelmiş ve ilişkili faktör ve değişkenlerin değerlendirilmesine imkan sağlanmıştır.

Anket formu, demografik profil, suistimal farkındalığı, suistimal önleme ve tespit tekniklerinin kullanım durumu, suistimal tespit ve önleme tekniklerinin etkinliği, teknoloji temelli tekniklerin kullanım durumu ve teknoloji temelli tekniklerin etkinliği olmak üzere altı ana bölümden oluşmaktadır. Söz konusu anket soruları oluşturulurken Othman ve arkadaşları (2015), Siregar ve Tenoyo (2015), Bierstaker ve arkadaşları (2006) tarafından yürütülen çalışmalardan faydalanılmıştır. Uygulanan anket formunun ilk kısmında demografi bilgileri alınmış ve sonrasında 11 soru ile 5'li likert yapıda suistimal farkındalığını ölçmeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Suistimal önleme ve tespit tekniklerinin kullanım durumunun alındığı bölümde, araştırma kapsamında yer verilen suistimal tespit ve önleme tekniklerinin katılımcıların kurumlarında kullanılıp kullanılmadığı bilgisi, "evet", "hayır" ve "fikrim yok" üç seçenekleriyle alınmıştır. Bir sonraki bölümde kurumlarında bu tekniklerin kullanıldığını belirten katılımcılardan 5'li likert yapıda bu tekniklerin ne derecede etkin kullanıldığını değerlendirmeleri istenmiştir. Son bölümde ise teknoloji temelli tekniklerin kurumda kullanılıp kullanılmama durumu ve etkin kullanılma düzeyleri benzer şekilde alınmıştır. 06.11.2023 tarihinde etik onayı alınan anket formu "Google Formlar" uygulamasına aktarılarak elektronik hale getirilmiştir.

Türkiye'de kurum ve kuruluşlarda görev yapan iç denetçiler coğrafi kısıtlama olmaksızın araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Kamu İç Denetçileri Derneği (KİDDER), profesyonel iş ağları ve LinkedIn platformu kullanılarak iç denetçilere ulaşılmıştır. Anket uygulaması 21 gün (24 Kasım 2023-15 Aralık 2023) uygulamada kalmış ve 51 iç denetçinin cevapları geçerli sayılmıştır. Anket çalışması kapsamında elde edilen veriler IBM SPSS 26.0 paket programı aracılığı ile analiz edilmiştir. Varsayım kontrolleri sıandıktan sonra demografik sorulardan cinsiyet, yaş, alan, eğitim düzeyi, mezuniyet, mesleki deneyim, denetim alanındaki mesleki deneyim, sektör; suistimal tespit ve önleme teknikleri kullanım durumu ve teknoloji temelli tekniklerin kullanım durumunun suistimal farkındalığı analizleri için iki grup karşılaştırmalarında T testi ve ikiden fazla grupların karşılaştırılması için ANOVA testleri uygulanmıştır. Farklılığı yaratan grubu belirlemek için Post-Hoc testlerinden faydalanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach Alpha analizi yapılmıştır.

3.2. Bulgular

Demografik Profil

Katılımcıların demografik profilleri EK-1'de özetlenmiştir. Buna göre, araştırmaya katılan katılımcıların %68,6'sı erkek ve %31,4'ü kadındır. İç Denetim Koordinasyon Kurulu tarafından hazırlanan "2022 Yılı Kamu İç Denetim Genel Raporu" kapsamında 253 kamu idaresi bünyesinde görev yapan 913 iç denetçinin cinsiyet dağılımlarına bakıldığında ise %80 erkek, %20 kadın dağılımı olduğu görülmekte; bu çalışmadaki cinsiyet dağılımı da benzerlik göstermektedir (İDDK, 2023, s.33). Ankete katılanların yarısına yakını 41-50 yaş aralığındadır (%49). Katılımcıların %35,3'ü lisans mezunu, %52,9'u yüksek lisans mezunu ve %11,8'i doktora mezunudur. Çoğunluğunu iktisadi ve idari bilimler fakültesi mezunları oluşturmaktadır (%50,9). Mesleki deneyimi 16 yıl ve üstü olan %60,8 oranında katılımcı mevcuttur. Denetim alanında mesleki deneyimi 16 yıl ve daha fazla olan katılımcı oranı %29,4, 6-10 yıl arasında olan katılımcı oranı ise %37,2'dir. Ankete katılanların büyük çoğunluğu kamuda görev yapan iç denetçilerdir (%78,4). 16 katılımcı sertifikasyon sorusunu yanıtlamıştır. Katılımcıların %68,8'i CIA sertifikasyonuna sahiptir. Diğer taraftan, cevaplayanların %25'i CICP sertifikasına; %18,8'i ise CPA, CISA, CCSA ve CRMA sertifikasına sahip olduğunu ifade etmiştir.

Suistimal Farkındalığı

Suistimal farkındalığı bölümünde; sorulara verilen cevaplar için ortalama puan 4,16 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan ortalama en düşük puan 3,09 ve en yüksek puan ise 5'tir. Ölçeğin skewness ve kurtosis değerleri normal şartını sağlamaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alpha) ise 0,696 olarak ölçülmüştür. Bu değer $0,60 \leq \alpha < 0,80$ olması sebebiyle maddelerin bir bütün içerisinde uyumlu ve güvenilir olduğu söylenebilir.

EK-2’de ayrıntılarına yer verilen verilere göre, yüzdeler çerçevesinde katılımcıların tamamı suistimalin kurumlar üzerinde olumsuz etkisi olduğuna hemfikirdir. Çoğunluğun yüksek oranda hemfikir olduğu ikinci madde (%96,08) ise suistimal, iş dünyası için büyük bir endişe kaynağı olduğudur. “Suistimalle mücadele, organizasyon yapısındaki tüm birimlerce gerçekleştirilmelidir.” en yüksek orana sahip üçüncü maddelerden biridir (94,12). Suistimal üçgeni modeline ilişkin oluşturulan “Suistimal fırsat, baskı ve rasyonelleştirme etmenleriyle ortaya çıkar.” maddesi kapsamında %78,43 oranında hemfikirlik sağlanmış; suistimal yöntemleri maddelerinde ise en yüksek oran varlıkların kötüye kullanılması (%94,12), ardından yolsuzluk (%90,20) ve ardından hatalı mali tablo (%64,71) maddelerinde görülmüştür. Bu maddeler, suistimal kavramına ilişkin literatürde yer alan tanımlamaları içermekte; bu nedenle söz konusu oranları iç denetçilerin suistimal hakkındaki bilgi düzeyi ile de ilişkilendirmek mümkün olabilmektedir. Genel olarak sorulara yüksek oranda katılım olduğu, ortalamanın “Suistimal hatalı mali tablo ile ilişkilidir.” (%64,71) ve “Suistimal genellikle denetim sürecinde tespit edilir.” (%45,10) maddelerinde düştüğü gözlemlenmiştir.

EK-3’te görüldüğü üzere, demografik profildeki farklılıkların suistimal ölçeği üzerindeki etkisi istatistiksel olarak ayrıca incelenmiştir. Grup sayısına göre varsayım kontrolleri sonrasında T-Testi ve ANOVA yöntemleri ile yapılan analizler neticesinde, çalışma kapsamında ele alınan cinsiyet, eğitim, mesleki deneyim ve sektör farklılıklarının suistimal farkındalıkları üzerinde etkili olmadığı, istatistiksel olarak bir fark yaratmadığı gözlenmiştir ($p>0,05$).

Suistimal Tespit ve Önleme Teknikleri

Suistimal tespit ve önleme tekniklerinin kurumlarda ne derece uygulandığının belirlenmesi amacıyla ankette yer verilen bölümün ayrıntılı sonuçları EK-4’te verilmektedir. Buna göre, iç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi %82,35 oranla kurumsal davranış kuralları/etik politikası ile birlikte ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada ise %74,51 oranla operasyonel denetimler yer almakta; %66,67 oranla etik eğitimi ve %56,86 oranla nakit incelemeleri listeyi takip etmektedir. Alo suistimal hatlarının kurumlarında kullanıldığını belirtenlerin oranı %35,29; suistimal önleme ve tespit eğitimlerinin kurumlarında gerçekleştirildiğini belirtenlerin oranı ise %27,45’tir. Bu iki husus en düşük orana sahiptir. “Fikrim yok” seçeneğinin en çok işaretlendiği maddeler ise elektronik yazışmaların gözetilmesi (%21,57) ve çalışanların referans kontrolleri (%21,57) maddeleridir.

Kurumlarda suistimal tespit ve önleme tekniklerinin kullanılma durumunun suistimal farkındalığına etkisi ayrıca araştırılmıştır. Ayrıntıları EK-5’te verilen t-testi sonuçlarına göre, katılımcıların suistimal farkındalıkları üzerinde sadece alo suistimal hatlarının kullanılma durumunun istatistiksel olarak etkili olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Alo suistimal hatlarının kurumlarında kullanıldığını belirten iç denetçilerin suistimal farkındalık ortalaması 4,32 iken, kurumlarında bu hatların kullanılmadığını belirten iç denetçilerin suistimal farkındalık ortalaması ise 4’tür. İstatistiksel olarak bu hattın kurumlarında kullanıldığını belirten iç denetçilerin farkındalıklarının daha yüksek olduğu %95 güvenle söylenebilir.

Kullanım durumlarının ardından katılımcılardan suistimal tespit ve önleme tekniklerinin etkinliğinin değerlendirilmesi istenmiş olup, kurumlarında tekniklerin kullanıldığını belirten katılımcıların cevapları esas alınarak ayrıntılı cevap dağılımına EK-6’da yer verilmiştir. Suistimal tespit ve önleme tekniklerinin kurumlarında etkin kullanılma düzeylerinde, operasyonel denetimler %89,2 oranla ilk sırada yer almaktadır. İç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi %85,8 ile ikinci sırada, elektronik yazışmaların gözetilmesi %84,7 oranla üçüncü sırada etkin görülmektedir. Kurumlarda kullanım durumu incelendiğinde, elektronik yazışmaların gözetilmesi alt sıralarda yer almış; fakat kullanılan kurumlarda faaliyetlerini sürdüren iç denetçiler tarafından yüksek oranda etkin bulunmuştur. Benzer şekilde, suistimal önleme ve tespit eğitimleri tekniğinin de kurumlarda kullanım oranı düşük görülmekte; aksine etkinlik oranı (%78,6) ise yüksek düzeyde ifade edilmektedir. Bahsi geçen durumun tam aksi kurumsal davranış kuralları/etik politikası maddesinde görülmüş olup, kurumlarda kullanım oranı yüksek olmasına karşın etkinlik sıralamasında (%64,3) son iki sırada yer almıştır. En düşük etkin bulunma oranı personel rotasyon politikasında (%64) olmuştur.

Teknoloji Temelli Suistimal Tespit ve Önleme Teknikleri

Katılımcıların ilgisini korumak, katılımcıları anketi tamamlamaya teşvik etmek ve sonuçları ayrıca ele alabilmek amacıyla, daha teknik sorular sona bırakılarak anket aşamalı ve daha kolay tamamlanabilir hale getirilmiş ve teknoloji temelli teknikler de ayrı bir bölümde ele alınarak EK-7’de yanıtlar detaylandırılmıştır. Bu minvalde, teknoloji temelli tekniklerin kullanım oranları ağ güvenlik duvarları (%88,24), parola güvenliği (%84,31), virüs koruması (%80,39) olarak sıralanmaktadır. Daha sonrasında kullanım oranlarında sert bir düşüş görülmekte; keşif örnekleme (%52,94) ve sürekli denetim (%43,14) son iki sırada yer almaktadır. Paralel şekilde, bu iki madde hayır ve fikrim yok seçeneklerinin en çok işaretlendiği maddelerdir.

Söz konusu anket çalışması kapsamında, kurumlarda suistimale ilişkin teknoloji temelli tekniklerin kullanımı ve suistimale ilişkin farkındalık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığı hususu da araştırılmıştır. Bu kapsamda, “Suistimal Tespit ve Önleme Tekniklerinin Kullanım Durumu” bölümünde 10’dan fazla katılımcının evet ve hayır yanıtı verdiği sürekli denetim tekniği ve evet, hayır değişkenlerinin yanı sıra 10 üzeri katılımcının fikrim yok seçeneğini işaretlediği keşif örnekleme tekniği için analizler gerçekleştirilerek sonuçları EK-8’de özetlenmiştir.

Katılımcıların suistimal farkındalıkları üzerinde keşif örnekleme tekniği kullanım durumlarının anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmayacağını anlamak üzere yapılan ANOVA analizlerine göre; keşif örneklemesinin kurumlarında kullanılma durumunu belirtmelerine göre katılımcıların suistimal farkındalık ortalamaları istatistiksel olarak birbirinden farklıdır ($p<0,05$). Keşif örneklemesinin kurumlarında kullanılmadığını belirten iç denetçilerin suistimal farkındalıkları en yüksektir.

EK-9'da özetlendiği üzere, teknoloji temelli tekniklerin etkin derecesi sıralamasında ilk sırada %100 oranla parola güvenliği, ağ güvenlik duvarları ve virüs koruması bulunmaktadır. Bir başka deyişle, kurumda parola güvenliği tekniğini kullanan iç denetçilerin tümü parola güvenliğinin etkin bir teknik olduğu kanaatindedir. Benzer şekilde, ağ güvenlik duvarlarında ve virüs korumasında da aynı durum söz konusudur. Kurumda kullanım durumu neredeyse yarı yarıya olan keşif örnekleme tekniğinin etkinlik yüzdesi de %81,4 oranındadır. Sürekli denetim, teknoloji temelli tekniklerin kullanım oranı ve etkinlik değerlendirmesi sıralamasında son sırada yer almakta, kullanan her iki iç denetçiden biri ise bu yöntemin etkin olmadığını düşünmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Özellikle 2000'li yıllardan bu yana suistimallerin önlenmesi ve tespit edilmesi yönünde birçok önemli değişiklik yapılmıştır. Bu dönemde mesleki etik kavramına ilişkin ilgi ve alaka artmış, toplumlar ve kurumlar bu konuda daha duyarlı hale gelmiştir. Ancak, her ne kadar ilerlemeler kaydedilmiş olsa da, hala pek çok zorluk ve sorun devam etmektedir. Suistimale mücadele konusunda da birçok alanda yapılan çalışmalar bulunmakta ve literatür sürekli genişlemektedir. İş dünyasındaki suistimale karşı mücadele; akademik araştırmalar, kamu politikaları, şirket içi uygulamalar ve sivil toplum kuruluşlarının çabalarını da içermektedir. Bu alanda yapılan araştırmalar, suistimale mücadelede daha etkili stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlamakta; iyi uygulama örnekleri ile sürekli olarak güncellenmektedir.

Kurumlarda suistimale ilgili sorumluluk üst yönetimde olmakla birlikte, iç denetçilerden suistimale ilgili beklentiler yüksektir. IIA perspektifine göre, iç denetimin suistimale ilişkin görev ve rolü; suistimal risklerini tespit etmek, önlemek, izlemek ve denetimler ile soruşturmalarda bu risklere etkili bir şekilde yaklaşmaktır. Bu nedenle iç denetçilerin suistimale ilişkin farkındalıkları, kontrol ortamının değerlendirilmesi, sinyallerin doğru tanımlanması ve sebebiyet verebilecek zayıflıkların tespit edilmesi anlamında önemlidir.

Bu çalışma kapsamında, iç denetçilerin suistimal farkındalıklarının ölçülmesi amaçlanmış ve literatüre bağlı olarak anket formu geliştirilmiştir. Suistimal farkındalıklarına etki eden demografik faktörler incelenmiş, ayrıca suistimal tespit ve önleme tekniklerinin kullanılabilirliği ve etkinliği de ayrıca ele alınmıştır. Yapılan istatistiksel analizler doğrultusunda araştırmaya katılan iç denetçilerin suistimal farkındalıklarının yüksek olduğu, demografik profilin etkisinin ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Anket çalışması kapsamında belirli bir kesime erişilebilmesi sebebiyle, genel popülasyonu temsil etme hususu bu uygulamanın temel kısıtlılığını oluşturmaktadır.

Suistimal farkındalığı ölçeğinden elde edilen sonuçlara göre katılımcıların tümü suistimalin kurumlar üzerinde olumsuz etkisi olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların hemfikir olduğu ikinci madde (%96,08) ise suistimalin iş dünyası için büyük bir endişe kaynağı olduğuna dairdir. Benzer şekilde, Siregar ve arkadaşlarının (2015) yürüttüğü çalışma kapsamında da, %82,09 oranıyla Endonezya'daki iş dünyası için suistimalin büyük bir endişe kaynağı olduğu tespit edilmiştir. "Üst yönetim dahil, tüm çalışanlar suistimalin tespitinden sorumludur." maddesine katılım oranı ise %80,39'dur. Aynı madde, Othman ve arkadaşları (2015) tarafından yürütülen anket çalışması kapsamında da muhasebeci ve iç denetçi pozisyonunda görev alan 51 katılımcıya yöneltilmiş ve yine yüksek bir oran (%88,23) görülmüştür. Çalışmaya katılanların %45,1'i suistimalin çoğunlukla denetim sürecinde tespit edildiğini belirtirken, Othman ve arkadaşları (2015) tarafından yürütülen çalışmada bu oran %76,5 ile daha yüksek gözlenmiştir. Bu iki oranın karşılaştırılmasında hedef kitlelerin farklı olduğu, Othman ve arkadaşlarının (2015) çalışmasında araştırma kitlesine muhasebecilerin de dahil edildiği göz önünde tutulmalıdır.

Bu çalışma bağlamında kurumlarda suistimal tespit ve önleme tekniklerinin kullanımının ve benzer şekilde teknoloji temelli tekniklerin kullanımının suistimale ilişkin farkındalık düzeyine etkisi üzerine hipotezler sınanmış olup, alo suistimal hatları ve keşif örnekleme tekniklerinin kullanımının suistimal farkındalığı üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Alo suistimal hatlarının kurumlarında kullanıldığını belirten iç denetçilerin suistimal farkındalık ortalamasının, kullanılmadığını belirten iç denetçilere göre istatistiksel olarak daha yüksek olduğu görülmüştür. Keşif örnekleme ise kurumlarında kullanmadığını belirten katılımcıların farkındalığı daha yüksek olarak bulunmuştur. Teknoloji temelli tekniklere ilişkin gelişmeler, bu grupta yer almayan tekniklere nazaran daha yakın bir zamanda gerçekleşmekte; kurumlarda kullanımları ise her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Bu iki teknik haricinde, diğer tekniklerin kurumlarda kullanım durumlarına göre suistimal farkındalık düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Bu durum, özellikle kurumlar tarafından suistimal farkındalığının artmasına yönelik dolaylı eylemlere başvurmanın yanı sıra; doğrudan farkındalığı arttırmak amacıyla harekete geçilmesinde fayda olacağı sonucunu doğurmaktadır.

Suistimal tespit ve önleme tekniklerinin kurumlarda kullanım durumları incelendiğinde ise iç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirilmesi (%82,35) ve operasyonel denetimlerin (%74,51) üst sıralarda yer aldığı görülmektedir; benzer şekilde katılımcı iç denetçilerin etkinlik düzeyi değerlendirmelerinde de bu iki teknik ilk iki sırada yer almaktadır. Özellikle etkili iç kontrol sistemi, bir kurumda suistimalin meydana gelmesini önlemek adına koruyucu kalkan işlevi görmektedir; zayıf veya eksik iç kontrol sistemleri ise suistimalin ortaya çıkması için açık fırsat yaratmaktadır. İç kontrol değişkeninin suistimali önleme ve tespit etme üzerine pozitif etkisi yapılan çalışmalar kapsamında da test edilmiştir (Flowerastia ve diğerleri, 2021, s.239). Tekniklerin kullanım sıralamasında ise alo suistimal hatları (%35,29) ve suistimal önleme ve tespit eğitimleri (%27,45) son sıralarda bulunmaktadır. ACFE (2022) tarafından yapılan çalışma kapsamında suistimal ihbar hatları %70 oranla suistimalle mücadelede en yaygın kontroller sıralamasında 6. sıradadır. Aynı çalışmada çalışanlara yönelik suistimal önleme ve tespit eğitimlerinin %61 oranla 9. sırada yer aldığı görülmektedir. Veriler kıyaslandığında söz konusu anket uygulamasındaki kullanım oranları neredeyse yarı yarıya düşmektedir. Suistimal önleme ve tespit eğitimlerinin etkinlik düzeyinin (%78,6), alo suistimal hatlarından (%72,2) daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Çalışma kapsamında, teknoloji temelli suistimal tespit ve önleme tekniklerinin kurumlarda kullanım oranlarına ve etkinlik değerlendirme sıralamasına da değinilmiştir. Genel olarak güvenlik duvarları (%88,24), parola güvenliği (%84,31) ve virüs korumasında (%80,39) yüksek kullanım oranları görülmüş; keşif örnekleme (%52,94) ve sürekli denetimde (%43,14) ise düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir. Güvenlik duvarları, parola güvenliği ve virüs korumasının kurumlarda kullanıldığını belirten tüm katılımcılar bu teknikleri etkin bulmaktadır.

İç denetim ve suistimal bağlamında ele alınan çalışmaların hala sınırlı sayıda olduğu düşünülmektedir; söz konusu ortak kümeye ilişkin değinilmesi gereken birçok başlık ve denenmesi gereken birçok farklı metodoloji olduğu değerlendirilmektedir. Bundan sonraki çalışmalarda araştırma yönteminin çeşitlendirilmesi, nicel araştırmalara paralel olarak odak grup görüşmesi, gözlem, röportaj vb. nitel çalışmaların da dahil edilmesi ile konunun derinlemesine ele alınması sonucunda sağlıklı neden-sonuç ilişkilerinin kurulması yönünde yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

Ekler

Ek-1. Demografik Bilgiler

		%
Cinsiyet	Erkek	68,6
	Kadın	31,4
	Toplam	100,0
Yaş	30 ve aşağısı	3,9
	31-40	27,5
	41-50	49,0
	51-60	17,6
	60 ve üzeri	2,0
	Toplam	100,0
Eğitim Düzeyi	Lisans	35,3
	Yüksek Lisans	52,9
	Doktora	11,8
	Toplam	100,0
Lisans Mezuniyeti	Fen Edebiyat	2,0
	Hukuk	2,0
	İİBF	50,9
	Mühendislik	35,3

Suistimal Farkındalık Düzeyi: İç Denetçiler Üzerine Bir Araştırma
Nazem KUNDAK USTA, Esra SATICI

	Sağlık Bilimleri	2,0
	Diğer	7,8
	Toplam	100,0
		%
Mesleki Deneyim	5 yıl ve daha az	11,8
	6-10	7,8
	11-15	19,6
	16 yıl ve daha fazla	60,8
	Toplam	100,0
		%
Denetim Alanında Deneyim	5 yıl ve daha az	21,6
	6-10	37,2
	11-15	11,8
	16 yıl ve daha fazla	29,4
	Toplam	100,0
		%
Sektör	Kamu	78,4
	Yerel Yönetim	3,9
	Özel Sektör	17,7
	Toplam	100,0

Ek-2. Suistimal Farkındalığına İlişkin Katılım Sıralaması

Maddeler	Yüzde (%)
Suistimalin kurumlar üzerinde olumsuz etkisi vardır.	100,0
Suistimal, iş dünyası için büyük bir endişe kaynağıdır.	96,08
Suistimalle mücadele, organizasyon yapısındaki tüm birimlerce gerçekleştirilmelidir.	94,12
Suistimal varlıkların kötüye kullanılması ile ilişkilidir.	94,12
Suistimal yolsuzluk ile ilişkilidir.	90,20
Çalışanlara yönelik suistimal eğitimleri verilmelidir.	88,24
Üst yönetim dahil, tüm çalışanlar suistimalin tespitinden sorumludur.	80,39
Olağandışı haller (kırmızı bayraklar) sayesinde suistimal tespit edilebilir.	80,39
Suistimal fırsat, baskı ve rasyonelleştirme etmenleriyle ortaya çıkar.	78,43
Suistimal hatalı mali tablo ile ilişkilidir.	64,71
Suistimal genellikle denetim sürecinde tespit edilir.	45,10

Ek-3. Suistimal Farkındalığı ve Demografik Bilgilere İlişkin T-Testi ve ANOVA Analizi Sonuçları

Eğitim Düzeyi Karşılaştırmaları

	Eğitim Durumu	N	Ortalama	S	t	sd	P
Suistimal Farkındalığı	Lisans	18	4,1465	0,47713	-0,150	49	0,882
	Yüksek Lisans ve Üzeri	33	4,1680	,49903			

Lisans Mezuniyetleri Karşılaştırmaları

	Mezuniyet	N	Ortalama	S	t	sd	P
Suistimal Farkındalığı	İİBF	26	4,1294	0,46863	-0,461	49	0,647
	Diğer	25	4,1927	0,51246			

Suistimal Farkındalık Düzeyi: İç Denetçiler Üzerine Bir Araştırma
Nazan KUNDAK USTA, Esra SATICI

Mesleki Deneyim Karşılaştırması

	Deneyim	N	Ortalama	S	F	p	Post Hoc (Tukey)
Suistimal Farkındalığı	10 yıl ve daha az	10	4,3000	0,42000	0,612	0,547	
	11-15	10	4,0636	0,65000			
	16 yıl ve daha fazla	31	4,1466	0,45314			

Denetim Alanındaki Mesleki Deneyim Karşılaştırması

	Deneyim	N	Ortalama	S	t	sd	p
Suistimal Farkındalığı	10 yıl ve daha az	30	4,1848	0,52819	0,425	49	0,673
	10 yıldan fazla	21	4,1255	0,43072			

Sektör Karşılaştırmaları

	Sektör	N	Ortalama	S	t	sd	p
Suistimal Farkındalığı	Kamu	40	4,1477	0,48135	-0,352	49	0,726
	Diğer	11	4,2066	0,52710			

Ek-4. Suistimal Tespit ve Önleme Tekniklerinin Kullanım Durumu

	Evet (%)	Hayır (%)	Fikrim Yok (%)
İç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirmesi	82,35	15,69	1,96
Kurumsal davranış kuralları/etik politikası	82,35	13,73	3,92
Operasyonel denetimler	74,51	13,73	11,76
Etik eğitimi	66,67	27,45	5,88
Nakit incelemeleri	56,86	23,53	19,61
Denetim kurullarının artan rolü	54,90	29,41	15,69
Üst yönetimin artan ilgisi	54,90	29,41	15,69
Bilgi uçurma, ihbar (Whistleblowing) politikası	52,94	33,33	13,73
Elektronik yazışmaların gözetilmesi	50,98	27,45	21,57
Suistimal denetimi	49,02	39,22	11,76
Personel rotasyon politikası	49,02	41,18	9,80
Çalışanların referans kontrolleri	45,10	33,33	21,57
Suistimal raporlama politikası	43,14	39,22	17,65
Alo suistimal hatları	35,29	50,98	13,73
Suistimal önleme ve tespit eğitimleri	27,45	58,82	13,73

Ek-5. Suistimal Farkındalığı ve Suistimal Tespit ve Önleme Teknikleri Kullanımına İlişkin T-Testi Analizi Sonuçları

		Suistimal Farkındalığı İstatistikleri					
		N	Ortalama	S	t	sd	p
Etik Eğitimi	Hayır	14	4,1234	0,51870	-0,234	45	0,816
	Evet	34	4,1604	0,48933			
Denetim Kurullarının Artan Rolü	Hayır	15	4,0242	0,61125	-1,576	41	0,123
	Evet	28	4,2727	0,41843			
Üst Yönetimin Artan İlgisi	Hayır	15	4,1030	0,51296	-1,065	41	0,293

Suistimal Farkındalık Düzeyi: İç Denetçiler Üzerine Bir Araştırma
Nazem KUNDAK USTA, Esra SATICI

		Suistimal Farkındalığı İstatistikleri					
		N	Ortalama	S	t	sd	p
Bilgi Uçurma	Evet	28	4,2662	0,46019			
	Hayır	17	4,1604	0,55067	-0,122	42	0,903
Suistimal Denetimi	Evet	27	4,1785	0,42377			
	Hayır	20	4,2182	0,53205	0,229	43	0,820
Personel Rotasyon Politikası	Evet	25	4,1855	0,42517			
	Hayır	21	4,0260	0,48714	-1,824	44	0,075
Suistimal Raporlama Politikası	Evet	25	4,2727	0,43042			
	Hayır	20	4,1545	0,62296	-0,120	40	0,905
Alo Suistimal Hatları	Evet	22	4,1736	0,39168			
	Hayır	26	4,0035	0,55057	-2,118	42	0,040
Suistimal Önleme ve Tespit Eğitimleri	Evet	18	4,3232	0,39098			
	Hayır	30	4,0788	0,54375	-1,464	42	0,151
	Evet	14	4,3117	0,34702			

Ek-6. Suistimal Tespit ve Önleme Tekniklerinin Etkinlik Değerlendirmesi Sıralaması

Maddeler	Tekniklerin Kullanım Yüzdesi (%)	Etkin Bulan Kişi Yüzdesi (%)
Operasyonel denetimler	74,51	89,2
İç kontrolün gözden geçirilmesi ve iyileştirmesi	82,35	85,8
Elektronik yazışmaların gözetilmesi	50,98	84,7
Suistimal raporlama politikası	43,14	81,9
Denetim kurullarının artan rolü	54,90	78,6
Suistimal önleme ve tespit eğitimleri	27,45	78,6
Etik eğitimi	66,67	76,4
Suistimal denetimi	49,02	76
Bilgi uçurma, ihbar (Whistleblowing) politikası	52,94	74
Nakit incelemeleri	56,86	72,4
Alo suistimal hatları	35,29	72,2
Üst yönetimin artan ilgisi	54,90	71,4
Çalışanların referans kontrolleri	45,10	69,6
Kurumsal davranış kuralları/etik politikası	82,35	64,3
Personel rotasyon politikası	49,02	64

Ek-7. Teknoloji Temelli Tekniklerin Kullanım Durumu

Maddeler	Evet (%)	Hayır (%)	Fikrim Yok (%)
Ağ güvenlik duvarları	88,24	1,96	9,80
Parola güvenliği	84,31	5,88	9,80
Virüs koruması	80,39	9,80	9,80

Suistimal Farkındalık Düzeyi: İç Denetçiler Üzerine Bir Araştırma
Nazem KUNDAK USTA, Esra SATICI

Keşif örnekleme	52,94	27,45	19,61
Sürekli denetim	43,14	45,10	11,76

Ek-8. Suistimal Farkındalığı ve Teknoloji Temelli Tespit ve Önleme Teknikleri Kullanımına İlişkin T-Testi ve ANOVA Analizi Sonuçları

Suistimal Farkındalığı ve Sürekli Denetim Tekniği Kullanımına İlişkin T-Testi Analizi

		Suistimal Farkındalığı					
		N	Ortalama	S	t	sd	p
Sürekli Denetim	Hayır	23	4,1897	0,49179	0,055	43	0,956
	Evet	22	4,1818	0,47363			

Suistimal Farkındalığı ve Keşif Örnekleme Tekniği Kullanımına İlişkin ANOVA Analizi

		Suistimal Farkındalığı					
		N	Ortalama	S	F	p	Post Hoc (Tukey)
Keşif Örnekleme	Fikrim Yok	10	3,7182	0,50607	6,536	0,003	b>c>a
	Hayır	14	4,3377	0,43001			
	Evet	27	4,2323	0,42065			

Ek-9. Teknoloji Temelli Tekniklerin Etkinlik Değerlendirmesi Sıralaması

	Tekniklerin Kullanım Yüzdesi (%)	Etkin Bulan Kişi Yüzdesi (%)
Parola güvenliği	84,31	100,0
Ağ güvenlik duvarları	88,24	100,0
Virüs koruması	80,39	100,0
Keşif örnekleme	52,94	81,4
Sürekli denetim	43,14	51,0

Kaynakça

- Abdullahi, R., & Mansor, N. (2015). Fraud Triangle Theory and Fraud Diamond Theory. Understanding the Convergent and Divergent For Future Research. *International Journal of Academic Research in Accounting Finance and Management Sciences*, 5(4), 54–64.
- Altıntaş, N. N., & Yakar, N. (2012). Denetimde Hata ve Hile. *Sosyal Bilimler Dergisi* (1), 151-161.
- Aslan, B. (2010). Bir Yönetim Fonksiyonu Olarak İç Denetim. *Sayıştay Dergisi*, (77), 63-86.
- Association of Certified Fraud Examiners (ACFE). (2022). *Occupational Fraud 2022: A Report To The Nations*. <https://acfe-public.s3.us-west-2.amazonaws.com/2022+Report+to+the+Nations.pdf>, Erişim Tarihi: 18.09.2023
- Bierstaker, J.L., Brody, R.G., Pacini, C. (2006). Accountants' Perceptions Regarding Fraud Detection and Prevention Methods. *Managerial Auditing Journal*, 21(5), 520-535.
- Bircan, G., & Türel, A. (2023). İşletmelerde Suistimal Farkındalığı: Sigorta Sektörüne Yönelik Bir İnceleme. *Muhasebe Ve Denetim Bakış*, 23(69), 117-134.
- Demir, M., Kısakürek, M., Arslan, Ö. (2019). İç Denetim Sisteminin Hileli Finansal Raporlamayı Önlemedeki Rolüne Yönelik Bağımsız Denetçiler Üzerinde Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 82, 111-134.
- DeZoort, T. & Harrison, P.D. (2008). *An Evaluation of Internal Auditor Responsibility for Fraud Detection*. Florida.
- Dinapoli, Thomas P. (2010). *Red Flags For Fraud*. New York, State Of New York Office Of The State Comptroller.
- Doğan, S., & Kayakıran, D. (2017). İşletmelerde Hile Denetiminin Önemi. *Maliye Ve Finans Yazıları*, (108), 167-187.
- Doğan, Z. & Çıtak, F. (2017). Hileli Finansal Raporlamada İç Denetçilerin Sorumluluğunun Tespitine İlişkin Bir Araştırma. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 49-62.
- Dorminey, J., Fleming, A.S., Kranacher, M., Riley, R.A. (2012). The Evolution of Fraud Theory. *Issues in Accounting Education*, 27 (2), 555–579.
- Eres, M.Ş. (2013). *Sigorta Şirketlerinde Karşılaşılabilecek Suistimal Risklerinin Kontrol Edilebilmesi İçin Suistimal Önleme Prosedürünün Oluşturulması* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Flowerastia, R.D., Trisnawati, E., & Budiono, H. (2021). Fraud Awareness, Internal Control, and Corporate Governance on Fraud Prevention and Detection. *Proceedings of the International Conference on Economics, Business, Social, and Humanities (ICEBSH 2021)*, 235-241.
- Gerard, G., Hillison, W. & Pacini, C. (2004). Identity theft: the US legal environment and organisations' related responsibilities. *Journal of Financial Crime*, 12(1), 33-43.
- Hazar, H.B. (2021). New Paradigm in Auditing: Continuous Auditing. *Ethics and Sustainability in Accounting and Finance*, (2), 253-268.
- Hillison, W., Pacini, C. & Sinason, D. (1999). The internal auditor as fraud-buster. *Managerial Auditing Journal*, 14(7), 351-363.
- İç Denetim Koordinasyon Kurulu. (2023). *2022 Yılı Kamu İç Denetim Genel Raporu*. Erişim Tarihi: 12.12.2023, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2023/08/2022-Yili-Kamu-Ic-Denetim-Genel-Raporu.pdf>
- Kaban, İ., Gül, M. & Eryılmaz, Y. (2018). Hile Denetimi Araçları Olarak Hile Riski Değerlemesi ve Kırmızı Bayraklar: Bankacılıkta Örnek Bir Uygulama. *Bankacılar Dergisi*, 106, 59-68.
- Kavut F. L. & Adiloğlu B. (2017). Suistimal Eylemleri: Vak'alarla Genel Bakış. *Muhasebe Enstitüsü*, 159-170.
- Kayıkcioglu, S. & Teker, S. (2019). İç Denetimde Hile Tespiti: Örnek Olay Çalışması. *PressAcademia Procedia*, 9 (1), 54-57.
- Kazan, G. (2021). Hile Üçgeni, Hile Elması ve Hile Beşgeni: Hile Eylemlerinin Nedenlerine İlişkin Teorilere Kavramsal Bakış. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, 20(62), 245-258.
- Kenyon, W.C., & Tilton, P.D. (2015). Potential Red Flags and Fraud Detection Techniques. *A Guide to Forensic Accounting Investigation*, 231-269.
- KPMG. (2006). *Fraud Risk Management Developing a Stratejy for Prevention, Detection and Response*. United Kingdom.

- Lister, L. M. (2007). A Practical Approach to Fraud Risk: Internal Auditors.
- Lonto, M.P., Sukoharsono, E.G., Baridwan, Z. & Prihatiningtias, Y.W. (2023). The Effectiveness of Internal Audit for Fraud Prevention. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 17(3), 171-190.
- Mengi Tarhan, B. (2012). Hile Denetiminde Yetkinliklerin Değerlendirilmesi - Hile Karosu. *Mali Çözüm*, 22(114), 113 - 128.
- Mercan, N., Altınay, A., Aksanyar, Y. (2012). Whistleblowing (Bilgi İfşası, İhbar) ve Yolsuzlukla Mücadelede İç Denetimin Değişen ve Gelişen Rolü. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 167-176.
- Othman, R., Aris, N.A., Mardiyah, A., Zainan, N. & Amin, N.M. (2015). Fraud Detection and Prevention Methods in the Malaysian Public Sector: Accountants' and Internal Auditors' Perceptions. *Procedia Economics and Finance*, 28, 59-67.
- Özçelik, H., Şenol, H. & Aktürk, A. (2014), Muhasebe Meslek Mensuplarının Bağımsız Denetim Alanındaki Güncel Gelişmelere Bakış Açılımları ve Farkındalıkları Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 62, 55-72.
- Ramadhan, D. (2022). Strengthening Integrity and Fraud Awareness in Preventing Fraud During the Covid-19 Pandemic. *Asia Pacific Fraud Journal*, 7(2), 201-211.
- Rezaee, Z. (2005). Causes, consequences, and deterrence of financial statement fraud. *Critical Perspectives on Accounting*, 16, 277-298.
- Rohith, C., & Kaur, G. (2021). A Comprehensive Study on Malware Detection and Prevention Techniques used by Anti-Virus. *2021 2nd International Conference on Intelligent Engineering and Management (ICIEM)*, 429-434.
- Siregar, S.V. & Tenoyo, B. (2015). Fraud Awareness Survey of Private Sector in Indonesia. *Journal of Financial Crime*, 22(3), 329-346.
- The Institute of Internal Auditors. (2019). *Pozisyon Raporu Suistimal ve İç Denetim*. Erişim Tarihi: 20.10.2023, <https://na.theiia.org/translations/PublicDocuments/Fraud-and-Internal-AuditTurkish.pdf>
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Suistimal*. Erişim Tarihi: 13.10.2023, <https://sozluk.gov.tr/>
- Umuç. (2018). *UMUÇ Uluslararası Mesleki Uygulama Çerçevesi Uygulama Rehberleri*. Erişim Tarihi: 11.11.2023, <https://www.tide.org.tr/page/307/UMUC>
- Wolfe D.T. & Dana R. H. (2004). The Fraud Diamond: Considering the Four Elements of Fraud. *CPA Journal*, 74(12), 38-42.